

kent en als Thai daar met zijn kennis van hofleven en buddhisme het maximum aan informatie uit kan halen. In Remco Raben vond hij de aangewezen mede-uitgever. Deze had de eindredactie van de inventaris van Meilink-Roelofs van het VOC-archief en promoveerde op de etnische verhoudingen in de VOC-vestigingen van Batavia en Colombo.

Het verslag van Van den Heuvel van het bezoek aan het heiligdom, de Wat, rond de voetafdruk van de Buddha, de *Phutthabat*, is relatief kort: in de ruime druk van het boek zeven pagina's. Naast de beschrijving die hij geeft van koning Borommakot en zijn gevolg in wel 150 lange, smalle gepeddeld boten versierd met drakenkoppen, klaagt Van den Heuvel over de warmte — hij wordt beschreven als zo omvangrijk dat hij niet ver kan lopen — het slechte water en de langdurigheid van het optreden van de hofdanseressen. Interessant is het verslag door een Thaise visie op de familierelatie tussen de Buddha en Christus — zij zouden broers zijn —, door de gedetailleerde beschrijving van de Wat en de voetafdruk van de Buddha en vooral door de pertinente, wetenschappelijke verklaring van maan- en zonsverduistering die Van den Heuvel een hofdignitaris voorhoudt.

Naast de originele tekst van het verslag in het Nederlands, een vertaling in het Engels, waaraan de oud-archivaris van Sri Lanka S. A. W. Mottau meewerkte, en een annotatie op deze tekst geeft het boek nog veel meer. David K. Wyatt levert een artikel over koning Borommakot, de verhoudingen aan diens hof en zijn plaats in de geschiedenis van Thailand. Raben en Dhiravat na Pombejra schreven artikelen over de betrekkingen tussen de VOC en koning Borommakot, en over de iconografie, de verering en de pelgrimsvaart rond Wat Phra Phutthabat. Vooral het eerst genoemde artikel geeft nieuws doordat het hoofdzakelijk is gebaseerd op het VOC-archief en Dhiravat na Pombejra's kennis van de Thaise geschiedenis. De VOC-handel op Thailand wordt behandeld in het brede kader van de intra-Aziatische handel en het wordt duidelijk dat de relatie VOC - het Thaise hof in de jaren dertig van de achttiende eeuw zeer gespannen was. Van den Heuvel schreef niet voor niets dat hij 'door speciaal bevel den koning heeft moeten volgen'. Dat is wat anders dan de flaptekst zegt; daar staat dat de koning Van den Heuvel uitnodigde hem te vergezellen.

Natuurlijk is dit boek een gelegenheidsuitgave, maar wel van het betere soort. Het is rijk geïllustreerd met afbeeldingen uit het VOC-archief, en uit gedrukte eigentijdse Europese landbeschrijvingen en reisliteratuur. De recente foto's door Ping Amranand afgedrukt op hele pagina's van dit groot formaat boek zijn artistiek. Door de toegevoegde artikelen is deze tekstuitgave van wetenschappelijk belang geworden. Twee werelden worden gediend: die van de historisch geïnteresseerde leek en die van de historische wetenschap. Natuurlijk blijft er ook wat te wensen, namelijk een kaart van het huidige Thailand en een lijst van bijzondere termen en begrippen.

H. K. s'Jacob

J. van Eijnatten, *Hogere sferen. De ideeënwereld van Willem Bilderdijk (1756-1831)* (Hilversum: Verloren, 1998, 768 blz., f120,-, ISBN 90 6550 585 7).

Ruim honderd jaar na Kollewijn worden we verrast met een nieuwe groots opgezette Bilderdijk-studie, die niet zozeer een biografie is als wel een ideeënhistorische studie. Bij de analyse van de ideeënwereld van de meest spraakmakende denker en dichter uit de eeuwwisselingsperiode van 1800 gaat de auteur niet over één nacht ijs. Wie van dit type *intellectual history* houdt kan zijn hart ophalen. Bilderdijks werk lijkt in zijn geheel gelezen en bestudeerd. Daar-

naast toont de auteur een zeer grote belesenheid in de secundaire literatuur over al die verschillende stromingen, die in de verwarde periode rond 1800 in Europa voorkomen. Die belesenheid dwingt bewondering en respect af. Lezing van deze studie betekent een grote (kennis-) verrijking.

Het boek is vooral bedoeld als een eerste belangrijke aanzet tot een grondige herinterpretatie van auteur en werk. De opzet wordt helder aangegeven. Van Eijnatten beoogt een tweevoudige herinterpretatie: *Bilderdijk* is noch de calvinist, noch de romanticus, die groepen in de negentiende eeuw soms van hem gemaakt hebben. Hoe we hem dan wel moeten zien, probeert de auteur in een achttiental hoofdstukken duidelijk te maken. Zij gaan over al die levensgebieden en wetenschappen, waarop *Bilderdijk* meende te kunnen meepraten: de christelijke theosofie (esoterica), de moraal, de wijsbegeerte (kentheorie, natuurfilosofie), de poëzie (taal- en letterkunde), de geschiedenis en religie (theologische opvattingen). In het inleidende hoofdstuk stelt de auteur dat reeds in het begin van de jaren tachtig (dus lang voor de ballingschap van 1795-1806) bij *Bilderdijk* een bekering plaatsvond, die hem tot de conservatieve 'tegenverlichter' heeft gemaakt, die hij de rest van zijn leven altijd gebleven is. Reeds toen begon hij Leibniz te lezen, wiens wijsbegeerte fungeerde als tegengif tegen empirisme en materialisme.

Het derde hoofdstuk over de christelijke theosofie neemt een belangrijke plaats in binnen het betoog als geheel met name waar het erom gaat *Bilderdijk* los te weken uit de romantiek, waarin de traditie hem zo vanzelfsprekend plaatste. We begrijpen *Bilderdijks* denken pas binnen zijn juiste context, als we het plaatsen binnen drie tradities: die van de theosofie, het augustinianisme en tenslotte een Romeins en Frans-aristocratisch classicisme. Alle drie worden in dit boek opgevoerd als min of meer het tegendeel van wat de romantiek voor ogen stond. Veel hangt hierbij af van hoe men romantiek wil definiëren. Bij nader inzien heeft deze constructie van drie niet-romantische tradities toch iets al te geforceerds, waardoor de overtuigingskracht van het hele betoog minder wordt. Voordat we op die drie tradities nader ingaan nog een ander punt, waar de auteur zelf op wijst. De betrekkelijke vaagheid van deze tradities wordt nog versterkt door het feit dat *Bilderdijk* zelf willens en wetens (aldus de auteur) 'een muur van vaagheid' heeft opgetrokken rond zijn ideeënwereld. Het is dan ook uiterst moeilijk zijn ideeën te traceren en te herleiden (138). Niettemin gebeurt dit toch in deze studie van het begin tot het einde. Het kan dan ook moeilijk anders dat dit betoog veel vermoedens en hypothesen bevat en dat er weinig met zekerheid herleid kan worden.

Van de genoemde drie tradities is de theosofische veruit de belangrijkste. Zij is ook de meest gevarieerde. Het theosofie-begrip heeft in deze studie veel weg van een container-begrip; het staat voor neo-platonisme, mystieke beleving van het christendom, de hermetische filosofie en ga zo maar door. Daar kan de auteur zelf weinig aan doen, zal men zeggen, de theosofie aan het einde van de achttiende eeuw kende immers vele varianten. Maar de vraag die men zich wel kan stellen is of al die varianten nu zo'n tegenstelling vormden met bepaalde aspecten van de romantiek. Er bestaat juist een hele onderzoekstraditie die juist op deze 'occulte bronnen' van de romantiek gewezen heeft. De auteur kent deze traditie maar doet er weinig mee. Het lijkt erop dat hij alleen maar een tegenstelling tussen theosofie en romantiek wil zien om zo *Bilderdijk* definitief uit de romantische traditie te bannen. Slechts één keer spreekt hij als ik het wel heb van een 'romantische theosofie'. *Bilderdijk* blijft alsmat 'een weerbarstige zonderling, die zich...maar geen romantisch etiket laat opplakken'.

Kernpunt van de augustiniaanse traditie is het besef van de volstrekte afhankelijkheid van God, een gedachte allesbehalve vreemd aan het calvinisme. De mens, die naar autonomie streeft, valt ten prooi aan eerzucht en hoogmoed. Vanuit deze gedachtegang wordt, aldus de auteur, Kant afgewezen en acht *Bilderdijk* de idee van volkssoevereiniteit een goddeloze her-

senschim. Deze traditie lijkt me echter zo algemeen dat ze moeilijk Bilderdijks denken nader kan specificeren en karakteriseren. Wellicht is dat meer het geval bij die derde traditie, die van het op Rome gerichte classicisme van de Franse aristocratie uit de zeventiende en achttiende eeuw. Zij heeft in ieder geval meer verklarende waarde voor bepaalde aspecten van Bilderdijks politieke en historische denken. Bilderdijk was royalist en monarchist, maar geen absolutist. De ideale politieke en sociale ordening was voor hem de feodale monarchie, waarin zijns inziens het romeinse eerbegrip een centrale rol speelde. Van Eijnatten spreekt over een classicistische uitwerking van de *thèse féodale*. Bilderdijks idealisering van de middeleeuwen is niet romantisch maar eerder classicistisch georiënteerd. Zijn haat tegen de koopmansstand (zij kennen geen eer) en de bourgeoisie is geen romantische karakteristiek, maar stoelt op dit aristocratisch classicisme. De gelijkenis met onder meer Southey, wiens werk Bilderdijk kende, is op dit punt opvallend. Kunnen we ook hier niet stellen dat dit aristocratisch-feodale classicisme absoluut geen tegenstelling vormt met de latere romantische idealisering van de middeleeuwen? Zij liggen meer in eikaars verlengde.

Wat de auteur in dit kader over *De geschiedenis des vaderlands* zegt, is verfrissend en verhelderend. In zijn gedeeltelijke analyse van dit werk komen zijn nieuwe benadering en interpretatie nog het meest tot hun recht, zeker waar het gaat over dat aristocratisch classicisme met zijn koopliedenhaat en idealisering van de feodale middeleeuwen. Bilderdijks geschiedwerk heeft weinig of niets met de romantisch evocatieve geschiedschrijving van doen. Zijn geschiedconceptie is duidelijk niet modern. Geschiedenis was en bleef voor hem in de eerste plaats een exemplarisch schouwtoneel, waarop zich telkens weer eenzelfde drama afspeelde en waarbij de historische acteurs ook moreel op hun daden dienden beoordeeld te worden. Tenslotte nog een laatste kritische opmerking. Er komen in dit rijke boek nogal wat waarderingsoordelen voor, zeker aan het slot. Ik betwijfel of ze ons helpen Bilderdijk beter te begrijpen. Ook de vraag naar zijn al of niet vermeende grootheid acht ik historisch gesproken weinig zinvol. De grootste verdienste van dit boek is de heroïsche poging Bilderdijk in zijn eigen context en tijd te plaatsen. De auteur doet dit onder meer door de 'constructie' van die drie tradities. Aan het eind van zijn studie gaat hij deze tradities expliciet waarderen en hoe! Bilderdijks theosofie is 'bizar', zijn classicisme verouderd en zijn augustiniaans verzet 'monomaan en te eenzijdig' (688). Bilderdijk slaat geen brug naar de toekomst (Wat is hier onze maatstaf?) en gezien bovenstaande negatieve kwalificaties lijkt hij in zijn eigen tijd reeds een levend anachronisme. Ik zet hier mijn vraagtekens bij. Deze waardevolle ideeënhistorische studie krijgt aan het slot wat teveel 'whiggische' trekken.

P. B. M. Blaas

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

R. Baetens ed., *Brepols. Drukkers en uitgevers 1796-1996* (Turnhout: Brepols, 1996, 351 blz., 1882 BF, ISBN 90 5622 009 8).

Ter gelegenheid van een respectabel jubileum verscheen bij de Turnhoutse firma Brepols een fraai verzorgd, goed gebonden en met talloze illustraties verlucht feestboek. R. Baetens, die niet alleen de eindredactie maar ook ongeveer een kwart van de tekst voor zijn rekening nam,